

Treći, četvrti i peti blok, vezani uz povijest crkvenih župa, pišu brojni autori, koje zapravo i ne treba nabrajati, nego valja reći što je sadržaj ovog dijela monografije. Prikazane su obje župe kroz obradu svih njihovih poslova i svih njihovih vrijednosti i svih njihovih djelatnika. (J. Župančić piše o župi Sv. Marije, a S. Razum i P. Kunštek o župi Sv. Martina). Posebna se pozornost posvećuje crkvenoj umjetnosti i graditeljstvu (D. Cvitanović), tragovima baroknoga kiparstva (D. Baričević), crkvenom posudu (I. Lentić), rijetkim hrvatskim knjigama u knjižnici (V. Frkin), grobljima i svemu onome što je ovaj kraj svrstavalo u zagrebački biskupski krug.

»Kulturno prosvjetni život« je naslov sljedećeg bloka. V. Dresto i J. Župančić opisuju povijest školstva, a ovaj potonji obrađuje i glazbeni život pod Okićem. U ovom sklopu donesena je i povijest »Ladanja Kamila Tompe«, s pregledom bogatog repertoara ovog sabora hrvatske umjetnosti i kulture ovoga kraja od Jadranke Lukete-Marković.

O športskim i drugim društvima i organizacijama, koja su na ovom području vrlo brojna, pišu V. Oštrić, Z. Kristijan, P. Kunštek, M. Piršić, i J. Župančić. V. Oštrić donosi zanimljiv podatak da je grad Okić od 1927. vlasništvo planinarskog društva koje popularizira i ovaj lokalitet tijekom niza godina.

Jedanaest zanimljivih priloga uključeno je u blok »Okić u hrvatskoj znanosti i novinstvu«, a osam prekrasnih u sljedeći blok o Okiću u hrvatskoj književnosti. Ovdje nam je urednik olakšao pristup do raznih članaka o ovom području od 1843., kada je ilirka Dragojla Jernevićeva opisala uspon na Okić, pa do razmišljanja Milana Kruheka o Okiću kao spomeniku hrvatskoga graditeljstva »vrijedan da se čuva i u svojim ruševnim ostacima« (471), te umotvorina Matije Petra Katančića, Ljudevita Farkaša-Vukotinića koji spominje dobro vino ovoga kraja, Augusta Šenoa i drugih. Radovima književnika i pjesnika prethodi uvodno slovo koje situira stvaraoca i vrijeme kada je djelo nastalo.

Deseti blok donosi radove raznih autora iz 1993. pod naslovom »Okić u zapisima i sjećanjima suvremenika«. Zanimljiv je izvještaj Ivice Sudnika o povijesnim nalazima u Martinskom kraju, kao i sjećanja kardinala Franje Kuharića na 1946. kada je bio upravitelj župe Sv. Martina. Iz ovih radova vidi se mukotrpan put spašavanja baštine i ono što će trebati učiniti da se očuvano sačuva za budućnost.

Za muzikologe pridodano je nekoliko uglazbljenih pjesama ovoga kraja, a kao posebno dragocjen ističem blok koji je izradio S. Razum pod naslovom »Bibliografija i izvori o okićkom kraju« koja omogućava daljnja istraživanja, proširivanje saznanja i uopće upućuje čitaoca na povijesno bogatstvo ovog površinski malog, pa čak i u odnosu na žumberak, od sada zaboravljenog ali neobično dragocjenog područja, koje se ovom monografijom na najbolji način, jednostavno, interdisciplinarno, likovno bogato ukrašeno, približava narodu.

Mira Kolar-Dimitrijević

KAŠTELANSKI ZBORNİK, sv. 4., Kaštela, 1994., 301 str.

U svibnju 1994. objavljen je 4. svezak *Kaštelanskog zbornika*. Izdavači ovog zbornika su Buličevo društvo za očuvanje kulturne baštine Kaštela »Bijači«, ogranak Matice hrvatske u Kaštelima i Zavičajni muzej Kaštela. Sadržaj zbornika je tematski vrlo raznolik, a vremenski raspon vrlo širok. On obuhvaća u deset odjeljaka grupirane sadržaje, a nema ni jedne povijesne grane koje ne bi u zborniku bile zastupane, ne zanemarujući ni bu-

dućnost, pa je tiskana i informacija o Trinaestome međunarodnom kongresu starokršćanske arheologije, koji će se nakon stotinu godina ponovno održati u Splitu i Solinu, a za koju će prilikom kaštelanski muzej prirediti izložbu »Arheologija u Kaštelima« i organizirati planinarski put »Kolijevkom hrvatske državnosti Bijaci – Klis«, te je u zborniku objavljen vodič Josipa Pejše. Među aktualnostima objavljen je i rad Darka Vlahovića »Estetski spor ili privlačna baza« u kojem se traži valorizacija kaštelanskog prostora u turističko-povijesnom smislu. Ovaj je članak već privukao pozornost objavljivanjem u časopisu *Hrvatsko gospodarstvo 1993.* a objavljuje se ponovno jer je vrijedan.

U zborniku su objavljeni i materijali s dvaju znanstvenih skupova. Na simpozijumu *Brod istočne obale Jadrana u starom i srednjem vijeku* Zdenko Brusić prikazao je trgovačke veze liburnskog Jadera i manijskog zaljeva. On utvrđuje da su Liburni pružali otpor grčkoj talasokraciji, koja je u osmom stoljeću prije Krista počela ekspanziju i kolonizaciju, te na osnovi keramike u grobovima i istraživanjima prostora na Relji u Zadru utvrđuje snagu ovog prodora. Smiljan Gluščević obradio je brodolome i brodarenje na istočnoj obali Jadrana od prapovijesti do 19. stoljeća. Autor je izradio analizu tipova potonulih brodova, koncentrirajući se i na tipove amfora prema njihovoj provenijenciji i vrsti robe koju su sadržavale za postantičko vrijeme. O istraživanju i konzervaciji ranohrvatskih brodova iz Nina piše Radomir Jurić, uz osvrt i na značenje Nina u hrvatskoj povijesti. Josip Luetić, velik poznavalac dubrovačkog pomorstva, piše o korijenima i dometima dubrovačkog pomorstva, sagledavajući cjelovito ovu problematiku u okviru šireg mediteranskog prostora. Njegov je zaključak da je Dubrovnik stekao svoje veliko materijalno bogatstvo i društveni ugled svojim ponašanjem u trgovini, te je već u statutu iz 1272. godine kodificirao svoje pomorsko pravo, prvo takve vrste u svijetu, a pet godina kasnije objelodanio je i statut carinarnice. Dubrovnik je po uzoru na Hanzinu »koggu« izgradio i svoj brod »koku« za prijevoz žita. U 16. stoljeću grad je imao već oko 200 trgovačkih jedrenjaka građenih na »dubrovački način«, a na kraju Republike ima oko sedam tisuća osoba koje su vezane uz brodarstvo i brodarenje. Prigodan s obzirom na vrijeme održavanja znanstvenog skupa (1991.), ali značajan za razumijevanje pomorske vještine Dalmatinaca jest rad Berislava Viskovića »Od galije do drednaughta« s podnaslovom »Deset stoljeća razvoja ratnog brodovlja na istočnoj obali Jadrana«.

U bloku koji nosi naziv »Biologija« Ivna Bučan piše o školskom botaničkom vrtu u Kaštel-Lukšiću, koji je uređen 1976. marom učenika i učitelja. Ovaj vrt s kojim je raslo sedamnaest generacija prerastao je lokalni okvir i dobio danas značenje nekadašnjih pokušališta ili rasadišta Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva. Ne manje zanimljiv je rad Brigitte Milan-Stude o vremenu nastanka perivoja Vitturi u Kaštel-Lukšiću, koji je 1968. proglašen spomenikom prirode, iako je njegov plan izrađen već 1913. Autorica je nastanak vrta datirala u početak 19. stoljeća. Ista autorica i u drugom radu donosi podatke o perivoju Vitturi, ali i o parku oko hotela »Palace«, za koji je dr. Kambera, zaljubljen u Kaštela, izjavio da su »raj na zemlji«.

Blok »Iz prošlosti Kaštela« sadržava povijesne, odnosno arheološke i povijesno-umjetničke članke koji su nastali kao rezultat novijih istraživanja. U skupini »povijest« Frane Bego započinje objavljivati vitizacije biskupa Pax Jordana Kaštelima, te su u ovom broju priredene vizitacije od 1629. do 1647. godine. Vjeko Omašić, urednik ranijih *Kaštelanskih zbornika*, redovni profesor Sveučilišta u Splitu i pisac brojnih znanstvenih i stručnih radova o Kaštelama, objavljuje kaštelansku kroniku od 1891. do 1903. s izvanredno zanimljivim podacima o ovim do sada povijesno zanemarenim prostorima, koji su bili čuvar hrvatske samosvijesti, stradajući zbog svoga političkog uvjerenja i na gospodarskom polju. Koliko gorčine nose stihovi Vinka Krivića o vinskoj klauzuli koja je uništila dalmatinsko vinogradarstvo (»Nametnuše puku klauzulu, ubiše nas u našem polju. Nevolje smo sada puni svake, pogaše nas tužne u prosjake.«). Vladan Vuletin u povodu stote obljetnice pjevačkog društva »Bihać«, kojemu je i dirigent, objavljuje povijest ovog društva koje jedino njeguje zbornu pjevanje u Kaštelima, a uz to izvodi djela ne samo istaknutih hrvatskih već i evropskih skladatelja. Članak Gorana Vukića »HSS na općinskim izborima u Kaštelima

1936. do 1940. godine« kratka je najava teme koju treba dublje istražiti, pogotovo stoga što je dokumentacija znatnim dijelom uništena.

Skupini »arheologija« pripadaju tri rada. Ivanka Bilich opisuje helenističku reljefnu keramiku u zbirkama Ivice Svilana i Nevenke Lete, koja je izvađena u novoutvrđenom lokalitetu Resnik. Ivo Fadić također se bavi tim lokalitetom opisujući inventar jednogda kasnoantičkog resničkoga groba. Dragan Delić daje pregled gospodarsko-ladanjskih rimskih objekata na području Kaštel-Sućurca, utvrdivši postojanje dvadeset takovih lokaliteta, od kojih neki čekaju da budu istraženi. Užoj domeni »povijesti umjetnosti« pripada rad Ankice Babin, koja opisuje ikonu Gospe od milosti iz stare župne starokaštelanske crkve sv. Ivana Krstitelja, koju su tijekom 1991. i 1992. popravili stručnjaci Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture iz Splita. Ikona pripada venecijansko-kretnskom slikarskom centru bez točnije datacije. Kruno Prijatelj prikazao je portrete kaštelanskih biskupa Ivana i Luigija Skakoca, uglednih Trogirana na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće. Vrlo je instruktivan rad Stanka Piplovića »Prostorni preobražaj Kaštela kroz 19. stoljeće«. To je vrijeme kada su Kaštela pod austrijskom upravom kada se gospodarska osnovica temeljila isključivo na poljoprivredi. Zbog jednosmjernosti u privređivanju, tj. zbog isključive orijentacije na vinogradarstvo Kaštelani su osjećali sve poremećaje vinarskog tržišta. Iako je gospodarski napredak bio prespor s obzirom na naglo rastuće pučanstvo, autor zaključuje da je »ukupan društveni i prostorni razvoj Kaštela u tom vremenu rezultirao suvislom organizacijom življenja«, te da još nije došlo do narušavanja ravnoteže »između izgrađene sredine i plemenitog prirodnog okruženja«.

U bloku »Zaštita kulturno-povijesnih spomenika« objavljen je rad Sanje Acalije o župnoj crkvi bezgrješnog začetca blažene djevice Marije u Kaštel-Štafilici s opisom crkvenog inventara. Obnovom stare župne crkve sv. Jeronima u Kaštel Gomilici bavi se Mario Kezić. Ova je crkva desakralizirana 1918. godine kada je sagrađena nova crkva, ali predstavlja reprezentativan primjerak jedne varijante dalmatinskog baroka iz prve polovice 18. stoljeća. Katja Marasović objavila je cjelovit prikaz kaštela Vitturi, koji je nastao potkraj 15. stoljeća radi zaštite težaka od upada Turaka. Autorica je uočila četiri razvojne faze ovog objekta predlažući da se kaštel obnovi na stanju iz 1760. kao najvećem vrijednosnom dometu, čime bi ovaj lokalitet postao jedna od najatraktivnijih povijesnih građevina Dalmacije.

Blok »Portreti« sadržava tri životopisa. Milan Hodžić prikazuje Tomislava Antunovića (1914.–1993.), pisca i slikara. Ivana Berketa (1873.–1961.), glazbenika, opisao je Vladan Vuletin. O maslinarskom stručnjaku dr. Aleksandru Vlašiću (1820.–1883.) piše Slavko Perica. Svakako ovom bloku treba pridodati i pregled života i rada dr. Vjekoslava Omašića s bibliografijom njegovih radova.

»Literarni zapisi« također su vrlo zanimljivi. Radojka Đugum obradila je pjesme koje su vezane uz pasionski ciklus, a koje je pronašla u župnom uredu u župi sv. Ivana Krstitelja u Kaštel-Starom. Riječ je o izvanredno vrijednom opusu velike starosti, te stihovi »Stabat mater dolorose« i danas djeluju utješiteljski s obzirom na ove naše vječno nemirne prostore. O pjesmama Mihovila Jurjetinovića Ivakića, koje po mišljenju Ivana Milčetića danom 1912. nemaju pjesničku vrijednost, piše Arsen Duplanić. On se slaže s mišljenjem Milčetića, ali tvrdi da pjesme imaju određenu kulturno-povijesnu vrijednost jer opisuju zbivanja u vrijeme francusko-ruskih ratova u Dalmaciji, a svakako su zanimljiv proizvod jednog Dalmatinca koji se povukao s Rusima u Rusiju i tamo je djelovao pod imenom Grubišić Ivakić. Dubravka Grgić objavila je šest lirskih pjesama. Milan Ivanišević istražio je molitve posvećene svetom Ivanu Trogirskom, a koje su pisane hrvatskim i latinskim jezikom od 16. stoljeća do danas, te ih je u cjelini objavio.

Iz bloka »Priloga i prikaza« već je nešto rečeno. Kompletiram obavještanje da ovaj blok sadržava rad Ankice Babić o petogodišnjici galerije »Studin«, koja djeluje u okviru zavičajnog muzeja Kaštela. Tu je i prikaz knjige Krune Prijatelja »Fulgencije Bakotić (1716–1792)« od Miljenka Buljca.

Sadržaj Kaštelanskog zbornika bit će za mnoge zanimljiv i mislim da ga treba uvrstiti u skupinu gdje se već nalazi Senjski i Podravski, a i neki drugi zbornici. Vrlo je zanimljiv i zbog objavljivanja najnovijih rezultata istraživanja, te znači prvu ali i vrlo dokumentiranu informaciju o onome što se radi na kaštelanskom području, koje nam s obzirom na svoju vrijednost još uvijek nije dovoljno poznato.

Mira Kolar-Dimitrijević

IVAN LAJIĆ, Stanovništvo dalmatinskih otoka. Povijesne i suvremene značajke depopulacije, Consilium, Institut za migracije i narodnosti Sveučilišta u Zagrebu, Biblioteka »Demografske povijesne studije«, Zagreb, 1992., 329 str.

Povijest, gospodarstvo, društveni, kulturni i demografski razvoj dalmatinskih otoka višestruko je izazovna problematika koja od istraživača iziskuje svestran, interdisciplinaran i metodološki raznovrstan pristup.

Cilj studije I. Lajića je, kako to i sam autor ističe u uvodnom poglavlju (7–16), pružavanje »utjecaja privrednog razvoja na kretanje stanovništva dalmatinskih otoka, prvenstveno na smanjenje njegova broja...« (9). Iako se u radovima demografa povijesna problematika najčešće zanemarivala, autor se potrudio obuhvatiti »sva relevantna povijesna razdoblja, gospodarske i političke mijene, koje su determinirale pulsiranje ukupnog kretanja otočkog stanovništva« (7). U djelu su obuhvaćeni dalmatinski otoci svrstani u šest otočnih skupina (zadarska, biogradska, šibenska, trogirski, splitska i dubrovačka), dok su otoci Brač, Hvar, Korčula, Lastovo i Vis obrađeni kao zasebne cjeline (11).

U poglavlju pod naslovom »Stanovništvo i društveno-gospodarski razvoj« (17–37) autor određuje osnovne pojmove demografskog istraživanja s težištem na odrednicama koje su u najužoj vezi s problematikom demografskog razvoja otoka (pojam stanovništva i depopulacije, suodnos društveno-gospodarskog i demografskog razvoja i sl.). U tim primjerima zapažamo ne baš sretan i zasigurno neprimjeren autorov odabir navoda iz djela marksističkih teoretičara (od tvoraca marksizma do predstavnika ruske i srpske marksističke škole).

Treća cjelina odnosi se na »Povijesne značajke naseljavanja dalmatinskih otoka i otočnih skupina« (39–85) i za povjesničare je zasigurno jedna od najzanimljivijih. Korištenjem dosadašnjih rezultata historiografije autor razmatranja o stanovništvu otoka započinje od najranijeg, pretpovijesnog vremena, kada su zabilježeni prvi znakovi obitavanja na tim prostorima (Hvar, Vis, Palagruža, Kornati); preko ilirske i grčke kolonizacije i rimskog doba, kao i hrvatskog doseljavanja, a nešto više zadržava se na razdoblju mletačke uprave u Dalmaciji od kada datiraju i prvi statistički podaci o broju stanovnika pojedinih otoka (16. st.). U vrijeme mletačko-turskih ratova, napose kandijskog rata, dolazi do bitnih demografskih promjena na dalmatinskom otočju, koje tada postaje značajno utocište izbjeglica s kopnenih, od turskog osvajača zaposjednutih hrvatskih krajeva. Propašću Venecije (1797.) i nakon razdoblja kratkotrajne austrijske uprave (do 1805.), napoleonska je Francuska (1806.–1814.) sa znatno više poleta i progresivnih ideja nastojala poboljšati oskudan život otočana (otvaranje škola, zakoni o morskome ribarstvu i sl.), a u vrijeme uplovljavanja ruske, britanske i francuske flote u vode Jadrana, borbe za dominaciju nad ključnim otocima arhipelaga (Brač, Hvar, Korčula, Lastovo, Vis) dalmatinsko otočje